

El fet trans a TV3. Anàlisi de la representació de la diversitat de gènere en el documental televisiu i la seua recepció

MARINA GARCÍA BLANES

Graduada en màster Mitjans, Comunicació i Cultura

Marina.garciabl@e-campus.uab.cat

Codi ORCID: orcid.org/0000-0001-5041-7136

Article rebut el 18/02/19 i acceptat el 24/04/19

Resum

Les identitats trans hui formen part de l'agenda mediàtica, però la seua cobertura continua generant conflictes. Aquest article pren com a univers d'estudi dos documentals emesos per la televisió pública catalana (TV3) l'any 2016 per analitzar la representació del fet trans en el documental televisiu i la recepció per les persones trans d'aquests continguts a Catalunya. Amb aquesta investigació es posa de manifest que existeix una distància important entre allò que expressa el discurs periodístic i allò que narra el discurs testimonial de les transidentitats, i s'ofereixen recomanacions per tractar d'acurtar-la.

Paraules clau

Documental televisiu, diversitat, gènere, periodisme, transsexualitat.

Abstract

Trans identities today are part of the media agenda, but their coverage continues to generate conflicts. This article takes as a universe of study two documentaries broadcasted by the Catalan public television (TV3) in 2016 to analyze the representation of the trans issue in the television documentary and the reception by trans people of these contents in Catalonia. This research shows that there is an important distance between what is expressed in journalistic discourse and what is narrated in the testimonial discourse of trans-identities, and recommendations are offered to try to shorten it.

Keywords

Television documentary, diversity, gender, journalism, transsexuality.

Introducció

En els darrers anys, la transsexualitat ha entrat de ple en l'agenda política i mediàtica al nostre país. No obstant això, la diversitat de gènere és una qüestió encara poc normalitzada en la societat espanyola i catalana. L'any 2016, Catalunya va ser la comunitat autònoma on més delictes d'odi per orientació sexual o identitat de gènere es van registrar (Ministeri de l'Interior 2016).

En aquesta anàlisi entenem el gènere com un producte cultural i social co-construït pels mitjans de comunicació i pel discurs periodístic, entre altres actors (Butler 2007).

Els mitjans, amb la seua gran càrrega simbòlica, proposen esquemes i proporcionen uns referents identitaris pel que fa al gènere. Són agents socialitzadors en la mesura en què "faciliten la comprensió de l'entorn, i permeten als individus i als grups contextualitzar-se. Tanmateix, vehiculen narratives identitàries, creen imaginaris mediàtics i condicionen la memòria i la tradició cultural i comunicativa compartida pels membres d'una comunitat" (Sola 2012, 396). És a dir, proposen una visió possible de la realitat que pot ser assimilada i interioritzada per les persones receptores.

Els mitjans de comunicació, i en especial aquells de titularitat pública, seguint criteris d'ètica periodística i responsabilitat social, vetllarien per representar les minories socials i col·laborarien a erradicar qualsevol discriminació. Ara bé, en el cas que ens envolta, quina és la visió que proposa la televisió pública catalana sobre la diversitat de gènere? És àmplia i complexa? S'hi identifiquen les persones trans?

El que aquest article planteja, per tant, és, en primer lloc, estudiar el discurs documental de la televisió pública catalana respecte del fet trans. En segon lloc, i per tal de poder comparar els dos relats, resulta absolutament necessari preguntar a les persones trans si s'identifiquen amb aquest discurs o si, en canvi, constitueix una imatge allunyada de la seua realitat.

1. Antecedents de la investigació

Aquest text parteix de la constatació que han fet en els últims anys algunes investigadores a Europa i que mostra un descontentament per part del col·lectiu trans envers la seua representació als continguts mediàtics. Per citar-ne algun, el treball de Karine Espineira posa de manifest aquest malestar

des de meitat dels anys noranta a França (Espineira 2015). En el context espanyol, altres treballs han reflexionat també sobre les dificultats que afronten els i les periodistes a l'hora de representar aquest col·lectiu, a causa, principalment, del desconeixement i de la manca d'investigació des del camp de la comunicació.

Com indica l'investigador Adolf Carratalá, els periodistes "incorporen les estructures i ideologies hegemòniques a les seues pròpies rutines de fabricació de notícies afectant també el paper que, com a agents socialitzadors, exerceixen en la construcció de les identitats personals i culturals" (Carratalá 2011, 188).

Aquest article naix, d'una banda, d'aquestes línies d'investigació pel que fa al vessant acadèmic. Però, a més a més, ve motivat per una sèrie de reivindicacions del col·lectiu. En concret, l'elecció del corpus d'estudi veu d'una polèmica sorgida a partir de les crítiques del col·lectiu Joves Trans de Barcelona al documental *Trànsit, menors transsexuals* emès per TV3.

Després de l'emissió d'aquest documental, el diumenge 10 d'abril de 2016, els i les membres de l'associació barcelonina van publicar un comunicat a la plataforma YouTube en què expressaven el seu malestar i acusaven TV3 de simplificar la realitat trans i d'oferir només una part que encaixa amb el sistema binari del gènere masculí/femení, que consideren erroni:

«[...] Aquest programa, com la majoria que surten als mitjans, només vol mostrar aquella part que podria ser assimilada pel sistema. Es mostra aquelles vivències que són normatives en quasi tot menys el tema que es tracta (ser trans), per tal de poder acceptar aquest. I això fa que "s'oblidi" que hi ha persones trans que no volem o podem hormonar-nos, que hi ha trans que no som heteros, que hi ha trans que no som homes o dones, que hi ha trans que no sempre ens identifiquem de la mateixa manera, que hi ha trans que no tenim la capacitat i/o volem aguantar que ens diguin des de fora si som trans o no, i un llarg etc. [...]»

2. Marc teòric: correspondència sexe i gènere, el paradigma de l'error

El *gènere* i el *sexe* no són termes sinònims. No obstant això, sovint es confonen tant en converses informals com als mitjans de comunicació.

Per citar un exemple, en una notícia publicada al web de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (CCMA) hi apareix escrit: "cada cop hi ha més nens i nenes que, ja de ben petits, expliciten clarament la seva disconformitat amb el gènere amb què van néixer".¹ La qualitat biològica és el sexe i, per tant, amb allò que es naix és amb un sexe i no amb un gènere.

El sexe presenta, en termes biològics, un binarisme mascle/femella.² L'excepció a aquest patró universal i històric la presenten les persones intersexuals, que, atès que es produeix una discrepància entre el sexe genètic, el de la gònada, i/o el dels genitals, poden tenir característiques dels dos sexes.

Tot i això, les persones amb algun tipus d'intersexualitat reconeguda representen no més de l'1% de la població mundial segons l'Organització Mundial de la Salut (Ayuso 2016). El fet que les xifres siguin baixes, però, no ens hauria d'impedir la reflexió. Puix, algunes especialistes com la biòloga Anne Fausto-Sterling opinen que el sexe ha de ser entès també en la seua diversitat (Fausto-Sterling 2006).

En canvi, el gènere és un constructe social i cultural que en la seua forma binària funciona com un *corset* que ens indica quines actituds són acceptades com a pròpies d'una dona i quines seran les socialment "adequades" per a un home. Tot i que el gènere pot ser desconstruït, hi ha tota una sèrie de factors polítics i econòmics que preserven aquest binarisme, atès que fonamenta l'estructura de la societat en àmbits tan importants com la família o el treball (Coll-Planas i Vidal 2013).

Per tal d'aprofundir en les definicions, és important recordar la classificació que del gènere i el sexe en fa la filòsofa postestructuralista Judith Butler en l'assaig *El gènere en disputa*. És en aquest sentit que Butler parla que el gènere s'aprèn amb performativitat, ja que "no és el resultat causal del sexe" (Butler 2007, 54).

Ara bé, la lectura del sexe de forma binària també respon a una construcció social. Entenem el nostre propi cos a partir del llenguatge i els símbols que s'emmarquen dins d'un sistema de valors determinat (Berger i Luckman 1996; Bekerman 1996 a Coll-Planas 2012, 65). Assumim, doncs, el rol de gènere masculí o femení d'acord amb la lectura que fem del nostre cos.

Justament és la creença que gènere i sexe s'han de correspondre la que ha col·locat les vivències trans sota l'etiqueta de l'alteritat o l'anomalia: "Las personas que alteran las normas de género y sexualidad ponen en peligro el orden social, por ello son marcadas como la alteridad y, desde esta posición, son designadas como marginables, agredibles e incluso exterminables" (Coll-Planas 2010, 85).

La inclusió de la transsexualitat en el capítol referent a "trastorns de la personalitat i el comportament" de la Classificació Internacional de Malalties de la OMS fins al 2018, és un exemple de com tot allò que no encaixa en aquesta suposada correspondència es patologitza. Com argumenta el sociòleg Miquel Missé, tota la informació al voltant de la transsexualitat es veu impregnada d'aquest discurs que tracta les identitats trans com un problema individual (Missé 2012, 94).

Contra aquest enfocament, els i les activistes trans proposen mostrar les diferents possibilitats que té el gènere. Argumenten que no tindre en compte la pluralitat en la identitat i l'expressió del gènere significa, doncs, no entendre que les posicions no binàries formen part del gènere igualment (Butler 2006, 70).

3. Metodologia i justificació del corpus

Per dur a terme el nostre treball hem establert una metodologia que combina l'anàlisi del contingut i la recepció. Açò ens ha

permés obtenir dades més completes que les que podríem obtenir amb un mètode únic.

3.1 Anàlisi del contingut

L'univers d'estudi sobre el qual s'ha realitzat l'anàlisi de contingut es compon de dos productes televisius emesos per la televisió pública catalana l'any 2016 als programes *30 minuts* i *La gent normal*. El format del primer es basa en el documental i el reportatge, mentre que el segon combina entrevistes, reportatges i un espai de debat. El fet d'analitzar els continguts de la televisió pública és perquè entenem que, com que és un servei públic, ha de tindre un compromís indiscutible amb les minories. A més a més, la capacitat d'abastament de TV3 és considerable, doncs en 2016 –l'any de l'anàlisi– fou líder d'audiència a Catalunya (CCMA 2017).

Tot i que –amb l'objectiu de poder-lo analitzar en profunditat– el corpus és reduït, permet dibuixar un esquema al voltant de la representació del transgenerisme en el documental televisiu. La selecció del gènere documental respon al fet que, a diferència d'altres textos periodístics breus, el documental permet una major reflexió sobre l'angle i la perspectiva que volem mostrar d'una realitat, així com una major meticulositat a l'hora de seleccionar les fonts i els testimonis. D'altra banda, la persona espectadora atorga credibilitat a aquest format, perquè s'hi aproxima des de l'epistèmia, és a dir, des de la cerca del coneixement (Nichols 2013).

Abordem tot el contingut documental que havia emés TV3 l'any anterior a la realització de la nostra investigació, el 2016. En concret, els dos continguts són el documental "Trànsit, menors transsexuals", de *30 minuts*, i "Ser transsexual, com es viu?", de *La gent normal*.

D'ara endavant anomenarem el primer contingut *Document I* i el segon serà el *Document II*.

Aquest treball el podríem emmarcar dins de la branca de l'Anàlisi Crítica del Discurs (ACD) com a perspectiva, ja que estudiem el text en relació amb tot el que afecta el sentit. L'ACD se centra en qüestions com la transmissió del domini social; com es practiquen i es reproduïxen les desigualtats; o, fins i tot, com a vegades són combatudes per l'acció comunicativa (Van Dijk 1999).

En el nostre cas, estudiem els continguts a partir de cinc categories: mites o temes, estereotips, arquetips, fonts i testimonis. Primer, des d'una aproximació temàtica, ens fixem en els elements mitopoètics que construeixen el discurs: els temes, els arquetips i els estereotips (Chillón 2000).

El relat o mite més popular sobre el fet trans és aquell que recrea la idea que la persona trans viu en un cos equivoccat (Missé 2018). Del que es tracta en aquest punt és d'esbrinar si els documents estudiats repeteixen aquesta visió dominant o si, en canvi, n'ofereixen d'altres.

El relat simbòlic es veu reforçat per uns arquetips i estereotips que formen part de "l'inconscient col·lectiu" (Jung citat per

Figura 1. Document I

Arxiu	Informatius
Format	Documental
Programa	<i>30 minuts</i>
Títol del capítol	"Trànsit, menors transsexuals"
Número del capítol	957
Data d'emissió	10/04/2016
Durada	00:42:05

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades oferides pel Departament de Documentació de TV3.

Figura 2. Document II

Arxiu	Programes
Format	Reportatge, entrevista i debat
Programa	<i>La gent normal</i>
Títol del capítol	"Ser transsexual, com es viu?"
Número del capítol	5
Data d'emissió	07/03/2016
Durada	00:28:04

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades oferides pel Departament de Documentació de TV3.

Duch i Chillón 2012, 202). Pel que fa a la representació de la transexualitat, Julia Serano explica com la cultura pop retrata la dona trans a partir de dos figures arquetípiques que lliguen amb la idea que hi ha un cos que no encaixa: *la impostora*, aquella que “ens enganya” amb la seua imatge femenina, o *la patètica*, aquella que no aconsegueix semblar una dona “autèntica” per molts esforços que hi dedique (Serano en Galofre i Missé 2015, 223). En aquest treball ens fixarem en quines figures i en quins estereotips presenten els documents.

D'altra banda, en un segon nivell d'anàlisi, estudiem qui participa en aquest discurs a partir de l'estudi de la quantitat i d'una classificació segons la tipologia de les fonts d'autoritat (segons si provenen del camp de la medicina, de la salut mental o de l'activisme). Com aconsellen les *Recomanacions sobre el tractament de les persones lesbianes, gais, bisexuals, transgènere i intersexuals (LGBTI) als mitjans audiovisuals*, les informacions al voltant d'aquests temes han d'incloure tant fonts d'informació institucionals, com persones i/o col·lectius qualificats i especialitzats, i associacions i entitats LGBTI (CAC 2017).

En aquest mateix apartat, estudiem també la quantitat i la tipologia dels testimonis segons el gènere que expressen – home, dona o no-binari – i la manera com entenen la identitat trans a partir de l'estudi textual de les seues narracions.

Aquestes dues categories, les fonts i els testimonis, ens permetran aproximar-nos al context de la producció i a quin discurs s'ha pretés (re)crear. Doncs, l'accés als mitjans resulta clau per dirigir o modificar el relat (Fairclough i Wodak 2000).

3.2 Anàlisi de la recepció

En un segon bloc de l'estudi ens centrarem en com rep el col·lectiu trans a Catalunya la seua representació en televisió. Per poder respondre a aquesta qüestió, la metodologia emprada ha estat la dels grups de discussió. Es va establir un qüestionari amb respostes obertes, que ha estat el mateix en tots els grups, però que s'ha adaptat lleugerament per tal de seguir la conversació i incidir sobre els temes que introduïen les participants. Les temàtiques d'aquest qüestionari podrien ser resumides breument en els tres ítems següents: com defineixen les participants el fet de ser trans; quines identitats són les visibles en televisió i si aquestes identitats es corresponen amb la realitat del col·lectiu, i quins són els punts de millora, si n'hi ha.

La primera qüestió lliga amb l'estudi dels mites i els temes, que, com hem vist més amunt, resulta clau en la construcció d'un relat concret. El segon punt de debat, sobre quines identitats presenta el documental televisiu, enllaça amb l'estudi dels estereotips i els arquetips, i amb els testimonis que presenten unes vivències determinades i les fonts d'autoritat

Figura 3. Composició del grup I

Participant	Edat	Gènere expressat
A	28	No binari
B	22	Dona
C	17	Dona
D	46	Home
E	29	Dona

Font: Elaboració pròpia.

Figura 4. Composició del grup II

Participant	Edat	Gènere expressat
F	60	Dona
G	43	Dona
H	65	Dona
I	22	Dona
J	31	Dona
K	56	Dona

Font: Elaboració pròpia.

Figura 5. Composició del grup III

Participant	Edat	Gènere expressat
L	18	Home
M	21	Home

Font: Elaboració pròpia.

que reforcen una visió concreta. Per últim, el tercer ítem ens dona la possibilitat de deixar constància en aquest treball de quines són les demandes de visibilitat del col·lectiu per tal de millorar la seua representació allà on puga ser necessari.

En les sessions, que van tindre una durada d'entre quaranta-cinc i vuitanta-cinc minuts, hi van participar tretze persones provinents de les associacions Espai Trans de Terrassa, En Femme i Joves Trans de Barcelona. Per dissenyar aquests grups de discussió, i atesa la complexitat del terreny identitari,³ no hem considerat necessari definir uns perfils i un panel previs, perquè per als objectius interessava que totes aquelles persones que s'identifiquen com a trans pogueren participar. Les participants es van distribuir d'una manera equitativa en els dos primers grups (cinc en el primer i sis en el segon), però en el tercer hi va haver dos participants. Tot i això, vam considerar que era oportú mantenir aquest últim grup, atès que equilibrava la balança de gènere i la d'edat.

4. Resultats

4.1 Anàlisi del contingut: catàleg de figures

4.1.1 Document I

Mite o tema

En el documental estudiat, el tema abordat és el de la transsexualitat com una errada de la natura. La transsexualitat es narra a partir del mite de l'empresonament i l'alliberament. Aquest relat recorre a un dels arquetips base de la imaginació humana: la rebel·lió contra la natura (Chillón 2000, 152). El cos natural és una presó que empresona la identitat sexual i de gènere del menor trans i la medicina aconseguirà alliberar-lo mitjançant tractaments hormonals, bloquejadors o cirurgies estètiques de vaginoplàstia o ginecomàstia, entre d'altres.

Per exemple, Marta, de 23 anys, descriu el moment d'haver despertat de l'operació de vaginoplàstia com un dels millors de la seua vida: «Hi havia molts dies que jo anava a dormir, em posava les mans a sobre i pensava: "Això em sobra, no ho vull, no em correspon."».

Figures arquetípiques

En aquest relat hi ha uns presoners (els xiquets i les xiquetes), una presó (el cos) i uns alliberadors (les mares i els pares, i la medicina).

Ací la narrativa presenta diverses figures com la del *presoner* o la de *l'heroi* a partir dels testimonis dels pares i mares que han fet front a l'estigma social i als seus propis prejudicis, i han acompanyat els seus fills i filles en el camí cap a l'alliberament [el trànsit]. De fet, el documental acaba amb una declaració explícita que reforça tot aquest relat mitològic. Estel, una xiqueta transgènere conclou: "Era com si estigués tancada a una presó [...]. M'han ajudat i m'he escapat".

Estereotips de gènere

Pel que fa a les subjectivitats reflectides en la trama, dues

figures en són protagonistes: la masculinitat forta i la feminitat coqueta.

Els xiquets són presentats en l'esfera pública realitzant activitats intenses, com tocar la bateria, o d'altres d'esportives que impliquen la força: entrenar al gimnàs, fer acrobàcies en la piscina, alçar materials pesats, etc.

En canvi, les xiquetes reencarnen la figura de la dona coqueta, ja que apareixen realitzant activitats majoritàriament més calmades: ens les presenten en l'espai privat de la casa, pintant-se les ungles o els llavis, pentinant-se els cabells, mostren a la càmera els seus vestits, discuteixen amb les seues mares quina roba vestir o ens expliquen directament de quina manera se senten més guapes, etc.

Així, la trama reforça la norma dual i polaritzada de gènere que reproduceix els estereotips en compte de subvertir-los.

4.1.2 Document II

Mite o tema

El tema se centra en aquest text en la part social. En com viuen les persones trans l'exposició pública, com respon la societat, quin tracte reben. A més a més, es fa un repàs històric, s'aborda el canvi social en relació amb la transsexualitat. Una de les entrevistades explica que "la societat és cada vegada més empàtica".

Això no obstant, es repeteix la idea de l'alliberament. Però en el Document II, la presó ara no seria tant el mateix cos com la idea del gènere binari imperant en l'imaginari col·lectiu i la por al rebuig social.

Figures arquetípiques

Si en el Document I els herois eren els pares i les mares, ara ho són les parelles. Les esposes de les dos protagonistes, amb qui es van casar abans de transitar el gènere, són representades com a "santes".

La presentadora del documental també reforça la idea d'exaltament de les parelles quan introdueix una pregunta en què argumenta el següent: "Per la persona transsexual és fonamental tenir un entorn que accepti aquesta condició i aquesta transició. Vosaltres heu tingut molta sort, no? O m'ho sembla a mi?" Quan les dos testimonis, dones trans, assenteixen i expliquen que no totes les parelles accepten aquesta decisió, la periodista opina: "És comprensible, és la por a allò desconegut". Mostra comprensibilitat amb la discriminació en l'àmbit de la parella i no convida a reflexionar sobre el que suposa el rebuig al trànsit.

Estereotips de gènere

Les persones trans sovint han estat criticades per reproduir les estètiques i els comportaments més estereotipats de cada gènere. El documental és una prova de com aquesta tendència es dona. Quan una de les protagonistes parla de la seua aparició pública com a dona diu que ho va fer amb un vestit: «Ens va tocar ser presidents de la comunitat de veïns [...] i aquí que arribo jo amb el meu vestit i llavors va venir un veí i em va dir: "Escolta i això teu, què passa?"». La periodista ací comenta: "de

cop, visibilitat total". És un estereotip de gènere que les dones siguin més visiblement dones, per dir-ho d'alguna manera, quan es posen un vestit.

En un altre cas, una altra protagonista explica que associa la masculinitat a agressivitat, i la roba masculina, a "pudor de mascle": "Jo, fora al carrer, mostrava el que volia la gent, la meua família: un home. Fins i tot exagerant la masculinitat, l'agressivitat, una mica i tot. Però dins de casa era una dona més. [...] Arribar a casa i treure't la roba que portaves treballant de seguida al cubell, aquella pudor de mascle ja no la suportava, era un trauma, cada vegada pitjor".

Tot i que el sistema social del gènere classificador i estereotipat no troba una confrontació clara en aquest documental, una de les entrevistades, la mare d'un xiquet trans, sí que fa al·lusió al fet que el gènere es construeix socialment i culturalment, i conclou: "Nuestro hijo nació llamándose Mía, pero sobre los dos años o así, que es cuando empiezan a decidir su ropa, a elegir su rol en los juegos, pues empezó a expresarse como en la sociedad conocemos a los niños, con juegos de niños".

4.2 Anàlisi del contingut: fonts i testimonis

4.2.1 Document I: veus

Les fonts expertes

En el vídeo apareix, al costat dels i de les menors d'edat i dels seus pares i mares, la veu de quatre fonts expertes. Totes pertanyen al camp de la medicina i la salut mental: endocrinologia, cirurgia i psicologia. Les fonts expertes informen sobre els avanços de la medicina pel que fa al seguiment de les persones trans que vulguen rebre tractament, però també se'ls dona veu com a font experta per parlar de les vivències i les experiències de la gent trans i del seu procés. Per exemple, un dels endocrinòlegs afirma que moltes persones transsexuals viuen la pubertat "com un infern".

A més a més, en les seues declaracions veem que es repeteixen alguns tòpics propis del discurs patologitzador, com l'anomalia entre cervell i cos, o la incongruència.

Testimonis

En aquest documental tres xiques i dos xics narren en primera persona les seues vivències. Els testimonis que apareixen corresponen tots a menors d'edat i en un cas, a una jove de 23 anys, que entenen el transgenerisme com un procés de migració cap al gènere amb el qual s'identifiquen dins del binarisme home/dona. Generalment, també estan disposats a sotmetre's a operacions de reassignació de sexe o a tractaments hormonals amb bloquejadors que paren el desenvolupament en la pubertat, etc. Els nou pares i mares entrevistats coincideixen majoritàriament amb aquesta descripció del que és ser trans.

Hi ha, però, dues breus excepcions. Eva, la mare d'un dels nens, explica que la seua intenció és ensenyar al seu fill a estimar el seu cos tal com és: "No va a ser más hombre porque tenga pene". A la fi del documental, durant aproximadament vint-i-cinc segons, escoltem també Raquel, una de les menors

d'edat, que explica que hi ha gent que no vol operar-se i que no hem de jutjar ningú per com decidisca viure la seua identitat.

4.2.2 Document II: veus

Les fonts expertes

En aquest cas, la font experta, una, ve de l'àmbit de la psicologia. Parla des del seu bagatge com a especialista en identitats de gènere diverses i com a terapeuta a Trànsit, servei públic d'assessorament a persones transsexuals en Catalunya. Defineix el fet trans en termes de diversitat social. Contrasta amb la definició que feia l'anterior psicòloga al Document I de la transsexualitat com a "anomalia", ja que en aquest segon cas, en el Document II, la psicòloga aclareix: "Hem de fer un exercici de poder incloure la realitat i per això hem de posar en quarantena aquelles teories [sistema sexe-gènere binari] que ens impedeixen veure la persona com és".

Testimonis

En aquest documental els testimonis són de quatre persones adultes: dues dones que parlen en primera persona i el pare i la mare d'un menor d'edat trans. A partir dels seus testimonis i discursos descobrim altres realitats, com la de les persones trans homosexuals; s'explica també que hi ha persones amb gènere fluid, és a dir, que fluctuen entre les diverses possibilitats del gènere en el temps; o es parla de l'expressió del gènere del transvestisme,⁴ una expressió de la identitat temporal. Així, el documental presenta breument aquestes altres identitats i expressions del gènere.

4.3 Grups de discussió

4.3.1 El relat del fet trans pel col·lectiu

Hi ha dos grans discursos a partir dels quals es narren les identitats trans. El que ha estat més representat en les sessions dutes a terme ha estat el de la subversió a la norma: trans són aquelles identitats de gènere que no encaixen amb el sistema sexe/gènere socialment definit i encasellat en dos grans grups cis.⁵ I no encaixen, segons els qui s'expressen en aquests termes, perquè la norma social i biològica és rígida i dificulta el reconeixement de la identitat real de la persona. Així ho expressa M.: "Ser trans és com la punta de l'iceberg en el sistema de gènere. A base de molts segles s'han construït dues figures molt clares, que són l'home i la dona, i llavors ser trans són totes eixes identitats que transgredeixen això; que o bé fan un trànsit d'A a B, de manera més dualista, o també hi ha tota una sèrie d'identitats que no volen o no poden contemplar-se en aquest marc". Per tant, els qui participen d'aquest discurs entenen el fet trans com un símptoma, en podríem dir, que el gènere, contràriament al que s'ha transmés històricament, és divers.

Especialment remarcable és el cas de I., que explica la seua identitat a partir de la negació de la retòrica del cos equivocac: «Estic molt en contra de quan la gent diu "és una dona en un cos d'home". No, el meu cos és meu, no està malament, no està equivocac».

En un altre apartat bastant més minoritari (3/13) trobem els qui sí que expliquen que van nàixer en un cos equivocat i que la seua realitat pot ser expressada en termes biològics. Hi ha qui ho sent així i hi ha qui creu que és la manera més senzilla de fer entendre a la resta de la població la seua identitat. Per exemple, K. explica per què assumeix el mite del cos equivocat: “A vegades el fet de dir-li a algú que has nascut en el cos que no et corresponia fa que ho entenguin. I, en canvi, amb una posició una mica més correcta d’acord amb el que nosaltres ja tenim clar, la gent no ho acaba d’entendre”.

4.3.2 Identitats i representació: estereotips, arquetips, fonts i testimonis

De les sessions se’n despenia la idea que els mitjans actuaven com a perpetuadors de la norma, ja que sols reconeixien els dos gèneres hegemònics, home i dona, a partir de la reproducció del sistema binari de gènere, sexe i orientació sexual, que, a més a més, descriuen com a masculista i heterocentrista.

Concretament, pel que fa a la representació de les identitats trans, les participants apuntaven que el patró més reproduït en el documental segueix sent el d’aquella persona transsexual medicalitzada que transita d’un punt a l’altre, que vol hormonar-se i sotmetre’s a una operació de reassignació de sexe, i, com hem vist més amunt, aquesta vivència només es correspon a la d’una part del col·lectiu. A., recordem que és una persona amb identitat de gènere no-binarista, opina: “mi realidad no sale en los medios, la realidad trans que sale es sólo una de las muchas realidades”. D. ho recolza: “Sólo se habla de una pequeña parte, que es la que vende: las operaciones, la hormonación, etc.”.

Critiquen que sovint la representació del fet trans reproduïx els estereotips de gènere dualistes. Segons L., s’hauria d’evitar ubicar els testimonis en ambients o accions estereotipades, com considera que ho fa el Document I: “Al 30 minuts està molt clar. Les nenes juguen amb polseretes, tenen tota l’habitació rosa, es posen vestits... els nens juguen al gimnàs... ”.

Se senten millor representades en aquells continguts, com el Document II, on es prioritzen les veus de persones trans a les fonts d’autoritat. Consideren que l’ús de les segones pot suposar una estratègia d’anul·lació de les minories. G. comentava: «De la mateixa manera que als anys seixanta les dones no podien dir una opinió sense que hi hagués l’home al costat dient “sí que té raó”, al costat de les persones trans hi ha d’haver un metge o un psicòleg dient que no estic boja.»

Per últim, denuncien que la presència de dones trans als continguts televisius és molt major a la dels homes trans i que aquesta proporció no és fidel a la realitat. Això, però, seria a causa d’una obsessió per ridiculitzar i/o cosificar la dona trans. A més a més, G. afirma que la televisió representa les dones trans sota un paradigma d’hipersexualització o fetitxització: “Si en poden posar una que sembli cis, però que s’insinui que té paquet (*la impostora*), això dona molt de morbo o al revés, una que sigui com molt patètica, molt maquillada”. L. també feia una reflexió molt interessant sobre això: «Jo crec que en la societat hi ha més nois trans que noies trans, però

si a la televisió mostren un home trans típic pensaràs “és un tio normal”, perquè passem més desapercebuts. En canvi, apropar-se a la feminitat sempre està castigat».

4.3.3 Recomanacions per als mitjans

L’últim punt dels grups de discussió el vam dedicar a debatre sobre quines millores podrien incorporar els documentals pel que fa a la representació del fet trans.

En primer lloc, cal remarcar el fet que les participants consideren que és important visibilitzar el col·lectiu trans en televisió.

La imatge que les participants demanen als mitjans seria aquella que, com ja consideren que ho fan ara, no victimitzara la vivència trans, però que, a més a més, la mostrara de manera natural. Que els documentals i les informacions sobre trans els mostraren en la seua vida personal, però també en la vida professional. Els testimonis trans als quals els mitjans podrien convidar són, segons J.: “Qualsevol persona d’aquí que tingui la seua feina, la seua vida, que pot ser com qualsevol altra”. Però, G. afegeix que s’ha de ser vigilant i evitar que aquest tractament proper porte a l’explotació de nou dels estereotips: «Vegem quins aspectes de la vida normal, perquè el típic estereotip de “Me despierto, me visto y me maquillo” és ridícul i masculista. No totes les dones trans es maquillen».

Pel que fa a la visibilització del col·lectiu, F. fa un resum breu de les identitats trans que considera que caldria reivindicar en televisió i que és compartit per la resta de participants: “Jo avui dia visibilitzaria els trans masculins, perquè són els grans invisibles, junt amb la gent intersexual. També trencaria una llança per aquelles persones en què el seu gènere fluctua amb el temps, que es poden llevar al matí sentint-se un home, vestint-se de dona a la tarda i tornar a casa sent un home, o que no se situen en el binarisme home-dona. Per últim, els trans que són homosexuals o que són asexuals, per exemple”. Aquests tres col·lectius serien els més invisibles i també els més qüestionats, doncs, com conclou K.: “el problema és que si no et visibilitzen, automàticament et crucifiquen”.

5. Conclusions

El nostre treball pretenia reflexionar sobre la relació dels continguts documentals de la televisió pública catalana i la normalització de la diversitat de gènere. Per això, vam establir una doble metodologia que estudia conjuntament els continguts i la recepció del discurs entorn del fet trans.

En primer lloc, hem observat que en els documentals estudiats hi ha un gran protagonisme de les identitats trans binàries, especialment femenines. Pel que fa a les fonts i el tema, podem establir certes comparacions, ja que el Document I inclou més fonts del camp de la medicina i el discurs se centra en el mite del cos equivocat, mentre que el Document II posa el focus en la transfòbia.

No obstant això, en cap dels dos casos podem afirmar que

el discurs es correspon amb les demandes de visibilització del col·lectiu trans.⁶ Com ja hem indicat, les identitats d'aquelles persones que s'expressen en termes binaris són protagonistes i altres realitats trans queden minoritzades. Comptat i debatut, tots dos aborden el fet trans com l'alteritat, com l'excepció en el sistema de gènere, sense arribar a qüestionar-ne clarament la rigidesa.

En segon lloc, a partir dels grups de discussió hem vist que les participants no aconsegueixen veure's projectades en les imatges que presenta el documental televisiu i que el relat majoritari no es correspon amb el del mite del cos equivocat que veem especialment en el Document I.

Si del que es tracta és de mostrar la realitat social tal com és, visibilitzar les minories i les seues vivències ha de ser una prioritat, ja que, com dirà Gimeno: "La invisibilitat és una de les estratègies representatives més freqüents quan es tracta d'excloure tot allò que no encaixa en l'ideal de societat coherentment estructurada" (Gimeno a Carratalá 2011, 197).

Però, com podríem des d'un periodisme compromés incloure-hi la diversitat de gènere? D'entrada, hem de variar les identitats que mostrem: potenciar l'aparició d'homes trans, de persones trans amb orientacions sexuals diverses i d'identitats trans no hegemòniques (posicions no-binàries, persones amb gènere fluid o persones trans que no senten la necessitat de modificar el seu cos).

Vivim un moment clau en el qual tots els mitjans haurien de tindre la responsabilitat de donar a conèixer el que la societat ja fa temps que ens està mostrant. Ara bé, TV3, com un mitjà públic en una comunitat on el nivell de transfòbia és més elevat, té el repte de contribuir a fer que la societat entenga que el que és normal i quotidià és això: la diversitat.

Notes

1. Aquesta entrada pertany a la descripció del documental *Trànsit, menors transsexuals (versió 52')*, a 30 minuts. <<https://www.ccma.cat/tv3/alacarta/30-minuts/transit-menors-transsexuals/video/5613571/>> [consulta: 18 abril 2019]
2. Segons la segona edició del *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC2), el sexe és, en la seua primera accepció: 'Conjunt de les peculiaritats bioquímiques, fisiològiques i orgàniques que divideixen els individus d'una espècie en mascles i femelles i fan possible entre ells, mitjançant els adequats processos de conjugació o fecundació, una periòdica modificació de la informació genètica'.
3. Per elaborar les taules de composició dels grups de discussió s'ha tingut en compte el gènere expressat per les participants segons si es presentaven com a noi, noia o persona no-binària i amb quins pronoms (ell, ella, elle) es referien a si mateixes.
4. Segons el Centre de Terminologia Termcat, una persona transvestida és aquella 'persona que adopta les maneres externes i una roba i uns complements considerats socialment propis del sexe contrari'.

5. *Cis o cisgènere*, segons el glossari elaborat per la plataforma Trans*formalasalut, fa referència a aquella 'persona en la qual es dona una equivalència entre la identitat sexual diagnosticada al naixement i la identitat i expressió de gènere: persona de sexe masculí que s'identifica com a home i persona de sexe femení que s'identifica com a dona'.
6. Com a nota final, resulta pertinent deixar constància del fet que després de les crítiques formulades per l'associació Joves Trans de Barcelona, TV3 va emetre el 31 de juliol de 2016 una segona versió ampliada del documental *Trànsit, menors transsexuals* d'una durada de 52 minuts, on incloïa una taula de debat amb tres membres de l'associació. Aquesta segona versió es pot consultar al web de la CCMA.

Referències

Llibres, capítols i articles acadèmics

- BUTLER, J. *Deshacer el género*. Barcelona: Ediciones Paidós Ibérica, 2006.
- BUTLER, J. *El género en disputa. El feminismo y la subversión de la identidad*. Barcelona: Ediciones Paidós Ibérica, 2007.
- CARRATALÁ, A. "¿Smail o Cristina? Desigualdad e identidad transexual en el discurso periodístico". *Zer*. Vol. 31 (2011), núm. 16, 183-201. [En línia] <<http://www.ehu.es/zer/hemeroteca/pdfs/zer31-10-carratala.pdf>> [Consulta: 2 abril 2017]
- CHILLÓN, A. "La urdimbre mitopoética de la cultura mediática". *Anàlisi: Quaderns de comunicació i cultura*. Vol. 24 (2000), 121-159. [En línia] <<http://www.raco.cat/index.php/analisi/article/viewFile/15017/14859>> [Consulta: 14 febrer 2017]
- CHILLÓN, A.; DUCH, L. *Un ser de mediaciones*. Barcelona: Herder, 2012.
- COLL-PLANAS, G. *La voluntad y el deseo. La construcción social del género y la sexualidad: el caso de lesbianas, gays y trans*. Barcelona: Egales, 2010.
- COLL-PLANAS, G. *La carne y la metáfora: una reflexión sobre el cuerpo en la teoría queer*. Madrid: Egales, 2012.
- COLL-PLANAS, G.; VIDAL, M. *Dibujando el género*. Barcelona: Egales, 2013.
- ESPINEIRA, K. *Médiacultures, la transidentité en télévision*. París: L'Harmattan, 2015.
- FAUSTO-STERLING, A. "Duelo a los dualismos". A: FAUSTO-STERLING, A. *Cuerpos sexuados*. Barcelona: Melusina, 2006, 15-46.

FAIRCLOUGH, N.; WODAK, R. "Análisis crítico del discurso". A: VAN DIJK, T. (comp.). *El discurso como interacción social*. Barcelona: Gedisa, 2000, 367-404.

MISSÉ, M. *Transsexualitat, altres mirades possibles*. Barcelona: UOC, Textos del cuerpo, 2012.

MISSÉ, M. *A la conquesta del cuerpo equivocado*. Barcelona: Egales, 2018.

NICHOLS, B. *Introducción al documental* (2a ed.). Coyoacán: Universidad Nacional Autónoma de México, Miradas en la Oscuridad, 2013.

SERANO, J. "Cazadores de faldas: Por qué los medios de comunicación representan la revolución trans con pintalabios y tacones". A: GALOFRE, P.; MISSÉ, M. (eds.) *Políticas trans: una antología de textos desde los estudios trans norteamericanos*. Barcelona: Egales, 2015, 209-225.

SOLA, S. "Identificaciones simbólicas y mediaciones". A: *La dialéctica entre las narrativas mediáticas identitarias y los procesos de identificación* [Tesi doctoral en línia]. 2012, p. 29-83. <<http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/96485/ssm1de1.pdf?sequence=1>> [Consulta: 27 maig 2017]

VAN DIJK, T. A. "El análisis crítico del discurso". *Anthropos* (Barcelona). Vol. 186, setembre-octubre 1999, 23-36. <<http://www.discursos.org/oldarticles/EI%20an%20E1lisis%20cr%20del%20discurso.pdf>> [Consulta: 3 juliol 2017]

Premsa, multimèdia i blogs

AYUSO, B. (2016, 17 de setembre). "Soy intersexual, no hermafrodita". *El País* [En línia]. <http://elpais.com/elpais/2016/09/17/actualidad/1474075855_705641.html> [Consulta: 2 març 2017]

BORRAZ, M. (2017, 31 de gener). "La OMS dejará de considerar la transexualidad un trastorno, pero pasará a llamarla 'incongruencia de género'". *Eldiario.es* [En línia]. <http://www.eldiario.es/sociedad/OMS-considerar-transexualidad-trastorno-condicion_0_607189929.html> [Consulta: 2 març 2017]

CORPORACIÓ CATALANA DE MITJANS AUDIOVISUALS (2017, 2 de gener). *TV3, líder d'audiència del 2016, per setè any consecutiu* [En línia]. <<https://www.ccma.cat/tv3/tv3-lider-dauidencia-del-2016-per-sete-any-consecutiu/noticia/2766211/>> [Consulta: 7 abril 2019]

JOVES TRANS DE BARCELONA. *Què passa amb menors #MenorsTransTV3?* [En línia]. YouTube, (2016, 10 d'abril). <<https://www.youtube.com/watch?v=fyjJmaFCHY>> [Consulta: 17 febrer 2019]

"Ser transsexual, com es viu?" (2016, 7 de març). *La gent normal* [Capítol programa de televisió]. Barcelona: TV3. <<http://www.ccma.cat/tv3/alacarta/la-gent-normal/ser-transsexual-com-es-viu/video/5587788/>> [Consulta: 22 agost 2017]

"Trànsit, menors transsexuals", (2016, 10 d'abril). *30 minuts* [capítol programa de televisió]. Barcelona: TV3 (42 minuts). <<https://www.ccma.cat/tv3/alacarta/30-minuts/transit-menors-transsexuals/video/5594046/>> [Consulta: 15 març 2017]

Informes, recomanacions i glossaris

CENTRE DE TERMINOLOGIA TERMCAT. *Vocabulari terminològic LGBT* [En línia]. <http://www.termcat.cat/es/Diccionaris_En_Linia/164/Fitxes/català/T/> [Consulta: 17 febrer 2019]

CONSELL DE L'AUDIOVISUAL DE CATALUNYA. *Recomanacions sobre el tractament de les persones lesbianes, gais, bisexuals, transgènere i intersexuals (LGBTI) als mitjans audiovisuals* [En línia], 2017. <https://www.cac.cat/sites/default/files/2018-02/Recomanacions_LGBTI_CA.pdf> [Consulta: 15 abril 2019]

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Diccionari de la llengua catalana* [En línia]. Segona edició. <<http://mdlc.iec.cat/results.asp?txtEntrada=SEXE&operEntrada=0>> [Consulta: 7 abril 2019]

MINISTERI DE L'INTERIOR. *Informe sobre incidentes relacionados con los delitos de odio 2016* [En línia]. <<http://www.interior.gob.es/documentos/10180/5791067/ESTUDIO+INCIDENTE+S+DELITOS+DE+ODIO+2016.pdf/c5ef4121-ae02-4368-ac1b-ce5cc7e731c2>> [Consulta: 12 febrer 2017]

TRANS*FORMALASALUT. *Glossari* [En línia]. <<https://transformalasalut.wordpress.com/eines/glosari/>> [Consulta: 17 febrer 2019]